

Despre felurile și modurile prezenței lui Iisus Hristos și a împărtășirii de El în Sfânta Liturghie (Dumnezeiasca Euharistie) și în spiritualitatea ortodoxă

1. Introducere

În ultima vreme tot mai mulți teologi vorbesc de o "profundă criză liturgică" în sânul Bisericii Ortodoxe. Afirmarea este, fără îndoială șocantă și surprinzătoare și ar putea genera și provoca nedumerire, și chiar indignare, în poporul credincios. Cum este posibil ca tocmai Biserica Ortodoxă, care în virtutea continuității neîntrerupte în ea a vechii tradiții liturgice a fost și rămâne o "Biserică liturgică" prin excelență, și care "nu are nevoie să intre într-o mișcare liturgică", să treacă prin această criză? Desigur, datorită procesului ascendent de secularizare și laicizare a lumii contemporane, ca și deceniilor de intoxicare ateistă, astăzi "mulți dintre credincioșii noștri au început să nu mai înțeleagă rostul sacru, divin al Sfintei Liturghii și să participe foarte rar la săvârșirea ei", ajungându-se la o "atitudine de totală absență" și "decadență a participării lor active" la Sfânta Liturghie. Și totuși, potrivit Părintelui Alexandre Schmemmann, "actuala criză liturgică este legată de ceva aflat la un nivel mult mai profund și numai în relație cu acesta, ca simptom ori manifestare a lui, toate insuficiențele individuale ale vieții noastre liturgice își dobândesc adevărată semnificație. Criza liturgică constă, înainte de toate, în concepția gresită asupra funcției și locului cultului în Biserică, în metamorfoza profundă în înțelegerea cultului în mintea Bisericii".

Desigur, de două mii de ani, aceeași Sfântă Liturghie se săvârșese în Biserică și "în tradiția Bisericii nu s-a schimbat nimic, dar s-a schimbat înțelegerea Euharistiei în însăși ființa ei. Esența acestei crize constă în discrepanța ori lipsa de concordanță între ceea ce se săvârșește și înțelegerea Tainei care se săvârșește, respectiv trăirea ei. Într-o măsură oarecare, această criză a existat întotdeauna în Biserică; viața Bisericii, mai bine zis, viața poporului credincios, n-a fost niciodată desăvârșită, ideală, însă cu timpul, această criză s-a transformat într-o stare cronică, s-a transformat într-o "schizofrenie" mascată... Și schizofrenia aceasta otrăvește Biserica și sapă la baza vieții bisericești". Sub influența teologiei occidentale s-a ajuns la înțelegerea gresită a Sfintei Euharistii ca o altă Taină între celelalte Sfinte Taine, în loc de Taina întâlnirii și comuniunii cu Iisus Hristos și întreolaltă, desprinzându-se de Sfânta Liturghie, al cărei centru este, de Biserică și de împărația lui Dumnezeu, precum și de spiritualitatea ortodoxă.

Recent, în teologia ortodoxă, Părintele Profesor Alexander Schmemmann în cartea: "Euharistia - Taina Împărației" (1998) și Părintele Profesor Dumitru Stăniloae în lucrarea: "Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă" (1986), au încercat o recuperare a sensului originar al Sfintei Euharistii și Sfintei Liturghii, așa cum au fost înțelese și trăite ele de la început în Biserică. Căci pentru ieșirea din criza liturgică actuală nu este nevoie de "reforme", "acomodări" sau "modernizări", ci de "întoarcerea la înțelegerea și experiența Bisericii de la început". Și aceasta se poate face, conform spuselor Părintelui Alexander Schmemmann, numai prin înțelegerea și trăirea Sfintei Liturghii și Euharistii ca Taina cea mare în care are loc ori se petrec simultan: Taina Adunării - Ecclesiei, Taina Împărației, Taina Intrării, Taina Cuvântului, Taina credincioșilor, Taina Aducerii sau ofrandei, Taina Unității, Taina Înălțării - anaferei, Taina Mulțumirii, Taina Aducerii aminte, Taina Duhului Sfânt, și Taina Împărtășirii. Datorită importanței și inseparabilității tuturor acestor aspecte și faptului ca prin fiecare se înfăptuiește, aici și acum, Taina cea mare, ele toate pot fi socotite Taine și constituiesc la un loc misterul Liturghiei euharistice.

Așa cum s-a sugerat deja de câteva decenii în teologia liturgică românească, depășirea crizei amintite este posibilă concret: a) prin înțelegerea și explicarea corectă a misterului liturgic de către teologi și preoți; b) Prin rostirea cu glas tare de către preot a tuturor rugăciunilor liturgice și nu doar a efoniselor, din care cauză "rânduiala Liturghiei a luat înfățișarea unui serviciu dublu: pe de o parte unul cu caracter tainic, săvârșit în tăcere de către liturghisitor în altar, iar altul exterior, perceptibil și executat de către diacon și popor (strană, cântăreț, cor) în văzul și auzul tuturor. Faptul acesta a făcut ca poporul să rămână din ce în ce mai străin și mai opac față de partea sau rolul ce revine preotului, adică tocmai de ceea ce este esențial și fundamental în acțiunea Sfintei Liturghiei... Aceasta a făcut că Sfânta Liturghie să apară ca un continent euhologic scufundat - pentru auzul poporului - în oceanul de taină al tăcerii". c) Prin participarea activă a tuturor credincioșilor la Sfânta Liturghie, de la aducerea darurilor și până la împărtășirea lor cu Trupul și Sângele Domnului Iisus Hristos, d) Prin săvârșirea frecventă a Sfintei Liturghii, care este "izvorul renașterii așteptate și prin înălțarea Bisericii spre Cina Domnului în împărăția Lui". De asemenea, în lucrarea amintită, Părintelui Dumitru Staniloae a căutat să atragă atenția asupra importanței Sfintei Liturghii pentru menținerea vie a credinței și comuniunii cu Iisus Hristos și întreolaltă, evidențiind faptul că în Sfânta Liturghie Domnul nostru Iisus Hristos este prezent între noi în modul cel mai pregnant cu învățătura, și cu Cuvântul, cu Jertfa și Învierea Lui; în ea El ni se împățăsește în moduri diferite și în final cu însuși Trupul și Sângele Lui plin de dumnezeire și putere și, totodată, își continuă viața și actele Lui mântuitoare până la sfârșitul veacului; în ea Iisus Hristos ne dă întâlnire și ne întâlnim în comun cu Iisus Hristos, nu ca inși singuratici, ne rugăm împreună și ne împărtășim toți din același Potir și sporim neîncetat în comuniunea cu Iisus Hristos și întreolaltă.

Față de cei care desprind unilateral Sfânta Liturghie și Dumnezeiasca Euharistie de spiritualitate și de trăirea ei în duhul Sfinților Părinți, Părintele Dumitru Stăniloae are meritul de a fi accentuat relația strânsă între comuniunea liturgic-sacramentală cu Iisus Hristos și spiritualitatea ortodoxă. Aceasta este o spiritualitate sacramental-liturgică avându-și bazele ei în Sfânta Liturghie și se întreține prin Sfânta Liturghie, ce hrănește comuniunea spirituală și duhovnicească a credincioșilor cu Iisus Hristos și care ne arată calea de conștientizare, fructificare și rodire a acesteia în viața creștină. Iar față de cei care pun accentul exclusiv pe prezența euharistică a lui Iisus Hristos în Sfânta Liturghie și pe împărtășirea deasă cu Trupul și Sângele Domnului Iisus Hristos, ca unica soluție a ieșirii din criza liturgică amintită, Părintelui Dumitru Stăniloae îi revine iarăși meritul de a fi arătat: a) că în Sfânta Liturghie nu are loc numai Taina prefacerii pâinii și vinului în Trupul și Sângele Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, ci și recapitularea întregii Iconomii a mântuirii noastre în Iisus Hristos Cel răstignit și înviat și trăirea anticipată a împărăției lui Dumnezeu, ca participare la viața de comuniune a Sfintei Treimi; b) că în Sfânta Liturghie are loc Taina întâlnirii și comuniunii noastre personale, comunitare cu Iisus Hristos, în Iisus Hristos cu întreaga Sfânta Treime și toți întreolaltă; și c) ca în Sfânta Liturghie se pot distinge mai multe moduri ale prezenței și lucrării Persoanei lui Iisus Hristos, care sunt cu totul inseparabile și complementare și nu pot fi nesocotite și nici escamotate, fiind tot atâtea moduri de întâlnire și împărtășire a noastră de Iisus Hristos. De fapt, în Sfânta Liturghie are loc atât o anamneză, o epifanie și dezvăluire sau revelație crescândă a prezenței personale a lui Iisus Hristos Cel întrupat, răstignit, înviat și înălțat, dar și ca Cel care va să vină, cât și un urcuș spiritual continuu al nostru spre trepte tot mai înalte de comuniune duhovnicească cu Iisus Hristos cel înviat."

2. Despre prezența lui Dumnezeu, cea reală și autentică, în Sfânta Liturghie

Prezența lui Dumnezeu în general înseamnă însușirea Lui de a fi mai presus de spațiu și timp, dar și de a umple întreg spațiul și timpul prin energiile Sale necreate. Ea are două accepțiuni complementare: a fi în același loc și, în același timp, a fi pretutindeni în același timp. Atotprezența lui Dumnezeu constituie condiția fundamentală a întâlnirii noastre cu Dumnezeu, ea permițând întâlnirea și comunicarea lui Dumnezeu cu toți, din orice timp și oricare loc. Desigur, în Sfânta Liturghie nu este vorba de prezența mai generală a lui Dumnezeu, în lucrarea Sa creatoare și proniatoare, de care nu este lipsită nici o făptură creată, ci de însăși prezența reală și personală a lui Iisus Hristos cel înviat împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, și care prin întruparea, jertfa, învierea și înălțarea Sa la cer, a înlăturat în Sine, cele trei obstacole ori piedici care stăteau în calea noastră spre Dumnezeu: firea umană limitată și mărginită, păcatul și moartea, și a realizat în Ipostasul Său dumnezeiesc unirea maximă între Dumnezeu și om, superioară unirii prin relație, după lucrări sau energii, proprie legăturii lui Dumnezeu cu oamenii, înainte de întruparea Cuvântului, și în care Dumnezeu se menține încă în afara umanității. Odată înlăturate aceste bariere și distanțe între Dumnezeu și oameni, după înălțarea Sa la cer, Iisus Hristos cel înviat devine mai prezent acum decât atunci când era pe pământ, fiind acum prezent pretutindeni, dar nu vizavi de noi, ci chiar în noi înșine, prin energiile Duhului Sfânt în Biserică. De aceea, prezența și lucrarea Sa acum în noi este o prezență și lucrare personală, pneumatică, eclesială și liturgic-sacramentală.

Întrucât în Sfânta Liturghie săvârșită în Biserică are loc Taina prefacerii pâinii și vinului în însuși Trupul și Sângele lui Iisus Hristos Cel întrupat, răstignit și înviat și prin aceasta însăși prezența Sa reală, substanțială, personală, permanentă, în Dumnezeiasca Liturghie se petrece însăși Taina întâlnirii și unirii noastre cu Iisus Hristos. Mântuitorul Iisus Hristos însuși, în Persoană, vine la întâlnirea cu noi, iar noi îl întâlnim și simțim ca un Tu ce ne cheamă și ne convoacă ori solicită la comuniune, care ni se dăruiește prin întreaga ambianță Bisericii, prin Sfintele Icoane, prin Cuvântul Său și rugăciunile preotului și în final, prin împărțirea cu însuși Trupul și Sângele Său. Iar credincioșii răspund chemării Sale la comuniune prin însăși participarea lor activă la aducerea ofrandei sau jertfei euharistice, prin preotul săvârșitor, ca jertfă de laudă, de mulțumire și cerere, pentru toate darurile știute și neștiute, arătate și nearătate, câte ni s-au făcut și ni se fac în continuare. Ca loc al întâlnirii noastre cu Iisus Hristos, întreaga Sfântă Liturghie, de la început și până la sfârșit, de la proscomidie și până la împărțirea credincioșilor cu Trupul și Sângele Domnului Iisus Hristos, ca și prin întreaga ambianță în care se desfășoară ea în Biserică, este o epifanie sau o arătare treptată a prezenței personale, duhovnicești, a lui Iisus Hristos, în care se disting și deosebesc mai multe moduri ale prezenței și lucrării lui Iisus Hristos ca tot atâtea căi de întâlnire și comuniune, toate conducând în final, pe credincioși spre împărțirea și comuniunea deplină, euharistic-sacramentală cu El.

În primul rând, locașul bisericesc însuși, ca adunare a credincioșilor și loc al adunării, unde se săvârșește Sfânta Liturghie și se petrece întâlnirea noastră cu Iisus Hristos este "spațiul sfințit de prezența lui Dumnezeu însuși, prin coborârea Lui în el", este "cerul pe pământ ori centrul liturgic al creației"; locul central unde se săvârșește și de unde se răspândește peste întreaga creație lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos ca și locul prezenței și lucrării lui Dumnezeu în Sfânta Treime. După Sfântul Simeon al Tesalonicului sfințirea Bisericii înseamnă sălășluirea lui Dumnezeu Cel în Treime în ea și, de aceea, credinciosul are conștiința prezenței și lucrării lui Dumnezeu în ea, a faptului ca numai aici, în slujbele săvârșite în ea de preot, îl poate întâlni sacramental pe Iisus Hristos Cel înviat, plin de dumnezeire. De asemenea, Sfintele Icoane sunt o altă condiție esențială fără de care nu se poate săvârși Sfânta Liturghie. Așa cum nu se poate săvârși Sfânta Liturghie fără lăcașul bisericesc, fără sfânta masă ori sfântul antimis, tot așa nu se poate săvârși Sfânta Liturghie, fără cel puțin icoana Mântuitorului Iisus Hristos și a Maicii Domnului și a chipului înmormântării Domnului Iisus Hristos zugrăvit pe Sfântul Antimis. Prin funcția lor epifanică

și liturgică, după sfințirea lor, icoanele devin un loc al prezenței harice personale a Sfinților reprezentați, pentru că ele nu doar că ne sugerează, ci ni-l fac prezent pe Dumnezeu și diferitele sale lucrări sau persoane sfinte din iconomia mântuirii, care sunt tot atâtea mijloace de întâlnire cu Iisus Hristos Mântuitorul. De aceea, "în cadrul Sfintei Liturghii, întâlnirea tainică cu persoanele reprezentate în icoane, este ca un fel de pregătire spre întâlnirea mai deplină cu Iisus Hristos, în Taina Euharistiei". Prin prezența harică a celor reprezentați, icoanele permit credincioșilor comuniunea spirituală, mistică în rugăciune, cu Persoana lui Iisus Hristos și a sfinților, ele săvârșesc o întâlnire cu El prin rugăciunea făcută înaintea icoanei Sale. Această întâlnire cu Iisus Hristos prin intermediul icoanei Sale, este adevărat, nu suplinește comuniunea euharistică, dar este totuși complementară acesteia și necesară, atât înainte cât și după împărțirea, pentru că icoanele ne vizualizează iconic o prezență ipostatică și ne fac să ne raportăm la prototipurile lor, atât ca prezență iconică, cât și ca modele de urmat. Prezența euharistică, nefiind din rândul celor văzute, este o prezență mistică, fără chip. Căci ceea ce se vede, pâinea și vinul, după prefacere, devin pur și simplu identice cu Trupul înviat, ceresc al lui Iisus Hristos, fără să se opereze, însă, ceva și în planul văzut. De aceea "Euharistia nu poate servi nicidecum că icoana, deoarece este numai "Cina Domnului", care trebuie consumată și nu contemplată". Din acest motiv, icoana își păstrează un rol liturgic și epifanic permanent și care nu este suprimat de prezența euharistică a lui Iisus Hristos.

3. Despre argumentarea și fundamentarea teologică a existenței și prezenței euharistice a Domnului nostru Iisus Hristos în Biserica Liturgică

Teologi mai noi, ca Odo Casei, B. Langenmayer, Pavel Florensky, Dumitru Stăniloae, au arătat că în Sfânta Liturghie Iisus Hristos este prezent real, de la începutul proscomidiei, desigur în moduri diferite și anume: a) în Cuvintele Sfintei Scripturi citite de preot sau de citeț în biserică; b) în cuvântul de propovăduire al preotului; c) în rugăciunile rostite de preot, în cântările credincioșilor, în dialogul dintre ei și preot; d) în jertfa euharistică; la acestea se mai adaugă prezența lui Iisus Hristos e) în slujba celorlalte Sfinte Taine; f) în ierurgii și alte slujbe bisericești (laude), în rugăciunile și binecuvântările preotului; g) în citirile credincioșilor din Sfânta Scriptură în afară de biserică; în rugăciunile lor, în citirea altor cărți de învățătură și evlavie ortodoxă; h) în convorbirile credincioșilor despre Dumnezeu, ca și din faptele bune săvârșite din credință. Toate acestea sunt mijloace sau căi prin care Iisus Hristos ni se face prezent în diferite moduri și care luate în sine nu sunt exclusive, ci absolut necesare și complementare, căci se presupun unele pe altele și sunt alternative. Ele privesc fiecare un aspect ori altul al dinamicii sau procesului întâlnirii noastre personale cu Iisus Hristos și presupun credința în prezența în Duh al lui Iisus Hristos cel înviat, fiindcă așa cum spune Sf. Ap. Pavel: "noi nu știm de acum pe nimeni după trup, chiar dacă am cunoscut pe Iisus Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaștem" (II Cor. 5, 16) după trup, ci numai în Duhul Sfânt. Evident, între aceste moduri de prezență personală se detașează îndeosebi: Cuvântul lui Dumnezeu către noi, rugăciunea care se naște din acesta, împărțirea euharistic-sacramentală și împlinirea poruncilor sau virtuților, care sunt tot atâtea moduri de prezență a lui Iisus Hristos și împărțire duhovnicească cu El.

a) Cuvântul despre Dumnezeu propovăduit, ca și rugăciunile rostite de către preot în cadrul Sfintei Liturghii, sunt cele dintâi căi sau mijloace ce ni-L aduc pe Iisus Hristos și ne pun în legătură cu El. Astfel, din cauza legăturii între cuvintele lui Iisus Hristos și Persoana Sa, cuvântul Lui este o încorporare a energiei dumnezeiești prin care Persoana Lui pătrunde în ființa persoanei, căreia i se adresează. Această energie pornește din ființa Lui și prin urmare duce ceva din ea în cel căruia îi vorbește; i se descoperă pe Sine, îl cheamă, îl revendică, pătrunde și schimbă ori modifică, configurându-l după modelul Său, pe măsura ce-l mărturisește și este ascultat cu atenție. Prin Cuvântul lui Dumnezeu se înțelege atât cuvântul

Sfintei Scripturi, expus în diferite pericope biblice în cadrul cultului divin, cât și cuvântul de propovăduire a preotului ca explicare, valorificare și actualizare a cuvântului lui Dumnezeu în viața credincioșilor și care are o mare importanță nu doar în transmiterea acestuia, dar mai ales în conștientizarea lor asupra tainei iconomiei mântuirii noastre în Iisus Hristos; vestită și săvârșită de El prin întruparea, jertfa, învierea și înălțarea Sa la cer, și care se recapitulează mereu pentru noi, în fiecare Sfânta Liturghie. De altfel, în cuvântul preotului ca și în toate actele sacramentale săvârșite de el, grăiește și lucrează Iisus Hristos însuși, preotul fiind doar "iconomul" văzut al Lui.

b) Din cuvântul lui Dumnezeu către noi se naște și se hrănește nu doar credința în noi (Rom. 10, 17), dar și cuvântul nostru către Dumnezeu, rugăciunea, ca răspuns la cuvântul lui Dumnezeu. Prin rugăciune răspundem chemării lui Iisus Hristos, îl implorăm, laudăm și-I mulțumim pentru toate, simțindu-L prezent în noi ca pe un Tu care ne cheamă, solicită nu ca pe un El de care ne vorbește preotul. Întotdeauna "întâi este chemat cineva de Dumnezeu prin cuvânt și apoi îl cheamă el pe Dumnezeu, prin rugăciune". De aceea, în cadrul Sfintei Liturghii propovăduirea Cuvântului lui Dumnezeu și rugăciunea Bisericii se împlinesc reciproc, fiecare având ceva din cealaltă și susținându-se una pe alta.

De altfel, în Sfânta Liturghie pe lângă cuvântul Sfintei Scripturi și cuvântul de propovăduire al preotului, ambele pline de prezența și puterea lui Iisus Hristos, există și cuvântul rugăciunilor liturgice, născute din cuvântul și lucrarea lui Iisus Hristos, ca răspuns la aceasta, ca laudă, mulțumire și cerere către El. Cuvintele acestor rugăciuni sunt și ele o expresie a prezenței, lucrării și comuniunii cu Dumnezeu, dar și o pregătire pentru înălțarea cea mare cu Iisus Hristos, prin împărtășirea euharistică sacramentală. De aceea, între rugăciunile liturgice rostite de preot în numele nostru, se disting în mod cu totul deosebit cuvântul rugăciunii etice (de invocare a Duhului Sfânt) "care produce cel mai înalt grad de simțire al prezenței lui Dumnezeu" pentru că prin prefacerea darurilor, cu invocarea și lucrarea Duhului Sfânt, Iisus Hristos ne oferă spre împărtășire nu o lucrare a Sa, ci însuși Trupul și Sângele Său, plin de dumnezeire.

Desigur, în realizarea comuniunii între Dumnezeu și om și în general în relațiile interpersonale, cuvântul nu este totul, el este doar mijlocul prin care Dumnezeu ni se descoperă și cheamă la comuniune, el exprimă intenționalitatea persoanelor spre comuniune, este întrebare și răspuns la chemarea adresată. Dar cuvântul nu este comuniunea și iubirea însăși, prin care se realizează de fapt comuniunea. Iar iubirea nu se manifestă numai prin cuvânt, prin simpla chemare către cineva, ci și prin o serie de gesturi și fapte concrete de dăruire și jertfire de sine. Iisus Hristos însuși ne-a mântuit și restabilit în comuniunea cu Dumnezeu prin cele trei slujiri, ca învățător, Arhiereu și împărat, deci prin Cuvântul Său către noi, ca și prin cele patru acte mântuitoare fundamentale amintite. De aceea, în Sfânta Liturghie ortodoxă, unde se recapitulează actual întreaga taina mântuirii noastre în Iisus Hristos, comuniunea cu El se realizează în unitatea indestructibilă între Cuvânt și Taină, între Cuvântul propovăduirii și al rugăciunilor liturgice și Taina Euharistiei, care, după Părintelui Alexander Schmemmann, ea însăși implică și cuprinde "Taina Cuvântului". "Rupându-se de cuvânt, care este întotdeauna cuvânt despre Iisus Hristos, Tainele se rup, se separă într-un anumit mod de Iisus Hristos. Bineînțeles, Iisus Hristos rămâne, și în teologie și în evlavie, întemeietorul Tainelor, dar încetează să fie conținutul lor, Tainele nu mai sunt Darul prin care Iisus Hristos se dăruiește pe Sine însuși și viața Sa divin-umană Bisericii și credincioșilor... Prin ruperea Cuvântului de Taina, Taina este amenințată să fie înțeleasă ca magie, iar Cuvântul fără Taina să fie redus la o doctrină". Desigur, prezența lui Iisus Hristos și împărtășirea de El, în Taina Euharistiei, întrece orice alt mod de prezență și împărtășire de El, întrucât potrivit Sfântului Nicolae Cabasila, dincolo de ea "nu mai este loc unde să pășim". Dar și minunea aceasta se petrece prin Cuvânt și Taină și nu exclude, ci completează celelalte moduri de prezență și lucrare ale lui Iisus Hristos în Sfânta Liturghie.

Având în vedere modurile diferite de prezență și lucrare a lui Iisus Hristos în Sfânta Liturghie, care toate sunt necesare și complementare, înseamnă că prin fiecare din acestea, (prin cuvântul lui Dumnezeu, prin rugăciunile rostite de preot în numele tuturor credincioșilor, în cântările liturgice și mai ales prin iradierea puterii lui Iisus Hristos în momentul prefacerii, ca și din prezența Lui după prefacere) credincioșii se întâlnesc cu Iisus Hristos și se cuminecă de o lucrare a lui Iisus Hristos "având un folos de la Sfânta Liturghie, chiar dacă nu se împărtășesc... De aceea afirmația, provenită din influența catolică și protestantă, că participarea la Sfânta Liturghie este inutilă celor ce nu se împărtășesc, nu corespunde realității". Deoarece Ortodoxia nu separă Cuvântul de Taină și nici Taina de Cuvânt și, prin urmare, nici Euharistia de ansamblul Liturghiei. "În toată Liturghia Domnul nostru Iisus Hristos este prezent și lucrător în diferite grade și moduri, împreună cu Duhul Sfânt" și toți cei care participă la ea se folosesc și ei de prezența și lucrarea lui Iisus Hristos, nu doar cei ce se împărtășesc cu Trupul și Sângele Domnului, la sfârșit. După Sfântul Maxim Mărturisitorul, "harul Sfântului Duh, care este pururea în chip nevăzut prezent, dar în mod special și mai ales în timpul Sfintei Liturghii, preface, transformă și remodelează cu adevărat pe fiecare din cei ce se află de față, rezidindu-l în chip (mai) dumnezeiesc, conform cu însușirile lui și înălțându-l spre cele ce se indică prin tainele ce se săvârșesc, chiar dacă acela nu simte, în cazul în care este încă dintre copiii lui Iisus Hristos, și nu poate vedea adâncul celor ce se săvârșesc. El activează în același harul mântuirii, indicat prin fiecare din dumnezeieștile simboluri ce se săvârșesc, conducându-l pe rând, după o ordine de cele apropiate până la capătul final al tuturor... Căci la sfârșitul tuturor se face împărtășirea Tainei cu preacuratele și de viață făcătoarele Taine, care-i preface pe cei ce se împărtășesc cu vrednicie în chipul ei și asemenea după har și participare, Binelui prin esență, nefiind lipsiți întru nimic de El, dumnezei prin har, pentru că Dumnezeu întreg îi umple deplin și nu lasă nimic din ei gol de prezența Lui".

Precum vedem, cu toate că împărtășirea deplină a Tainei are loc la sfârșit, prin cuminecarea cu Trupul și Sângele Domnului Iisus Hristos, totuși Duhul Sfânt îi modelează și rezidește, în timpul Sfintei Liturghii, pe toți cei prezenți, potrivit "simbolurilor" și "tainelor" ce se săvârșesc în ea. Nu este vorba, deci, de a pune pe același plan diferitele moduri de prezență și lucrare a lui Iisus Hristos în Sfânta Liturghie, întrucât împărtășirea euharistic-sacramentală le întrece pe toate și este "capătul final al tuturor" și scopul final al Liturghiei credincioșilor, dar trebuie accentuat aici, față de unele tendințe mai noi: a) că toate modurile de prezență și lucrare a lui Iisus Hristos în Sfânta Liturghie sunt forme diferite de împărtășire de Iisus Hristos, necesare și complementare; b) că și cei care nu se cuminecă la sfârșit, de fapt majoritatea credincioșilor, se zidesc și folosesc și ei prin participarea la Sfânta Liturghie c) că împărtășirea euharistică nu poate și nu trebuie să fie privită exclusiv în sine, detașată de ansamblul Sfintei Liturghii, a învățaturii și spiritualității răsăritene, ortodoxe. În timpul din urmă, fără a ne ține cont de toate acestea, ca și de evoluția istorică a lucrurilor, se vorbește tot mai mult de "deasa împărtășanie", că singurul mod de prezență și împărtășire de Iisus Hristos și unica soluție a ieșirii din "criza liturgică și ecleziologică" prelungită în Biserica Ortodoxă, supralicitând dar și simplificând prin aceasta în mod nepermis sensul împărtășirii integrale de Iisus Hristos. c) Fără discuție, împărtășirea euharistic-sacramentală reprezintă rațiunea de a fi și scopul final al Liturghiei credincioșilor, anunțat chiar din "rugăciunea a doua pentru cei credincioși" pe care o rostește preotul, după ieșirea celor chemați: "Și dă lor Dumnezeu să-ți slujească Ție totdeauna cu frică și cu dragoste și întru nevinovație și fără osândă să se împărtășească cu Sfintele Tale Taine și să se învrednicească de cereasca Ta Împărăție". De asemenea, tot în același scop se roagă preotul imediat după prefacerea Sfintelor Daruri "ca să fie celor ce se vor împărtăși spre...", ca și în rugăciunea după sfârșitul anaforalei: "Învrednicește-ne să ne împărtășim cu cuget curat, cu cereștile și înfricoșătoarele Tale Taine ale acestei sfinte și duhovnicești mese"; precum și înainte de frângerea Sfântului Agneț: "Și

ne învrednicește prin mâna Ta cea puternică să ni se dea nouă Preacuratul Tău Trup și Scumpul Tău Sânge și prin noi la tot poporul Tău", precum și în chemarea adresată în final tuturor celor prezenți la Sfânta Liturghie: "Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați".

După F.Ap. 2, 46, în epoca apostolică, Sfânta Liturghie săvârșindu-se duminica, "împărtășirea duminicală" constituia un act constitutiv și implicit Liturghiei și regula de aur a vieții creștine. Dar, în același timp, practică în orizontul și iminența permanentă a martiriului care-i verifică autenticitatea, împărtășirea euharistică era și încununarea urcușului duhovnicesc și punctul culminant al spiritualității creștine. Sfânta Împărtășanie - zice Sfântul Nicolae Cabasila – este "piscul cel mai înalt al vieții duhovnicești, la care dacă am ajuns odată, nimic nu mai lipsește, ca să dobândim fericirea dorită... Este Taina cea mare, pentru că mai încolo de ea nu se poate merge, nici nu se mai poate adăuga ceva... După Sfânta împărtășanie, însă nu mai este loc unde să pășești, de aceea trebuie să te oprești aici, și să te gândești cum să faci să poți păstra până la sfârșit comoara pe care ai dobândit-o". De aici reținem pentru moment trei lucruri: a) că împărtășirea euharistică n-a fost nici un moment desprinsă de viața duhovnicească al cărei scop este comuniunea desăvârșită cu Dumnezeu în Sfânta Treime, b) că împărtășirea sacramentală cu Trupul și Sângele Domnului nu era un mijloc, ci un scop, piscul spiritual cel mai înalt al urcușului duhovnicesc, care implică o pregătire pe măsură, ea fiind o încununare, o premieră sau răsplatire. "Ori a răsplăti pe cineva nu înseamnă de loc a-l pregăti și a-l face chiar învingător, ci numai a-l arăta înaintea tuturor ca biruitor și a-i da lui cununa biruinței, este o răsplată pe care o luăm după ce ne-am străduit. ..." Așadar, "pâinea vieții ni se dă ca rasplată a luptei duhovnicești". c) că împărtășirea euharistic-sacramentală a fost întotdeauna legată și de strădaniile etice-ascetice de "a păstra până la sfârșit comoara" dobândită prin har, cu ajutorul unei vieți îndumnezeite, conform darului primit. Cât timp Sfânta Liturghie se săvârșea în "Ziua Domnului", "împărtășirea duminicală" a tuturor credincioșilor nu constituia o problemă. Dar înmulțindu-se nuăarul credincioșilor, s-au înmulțit prin aceasta și prilejurile de păcat, certuri și dezbinări, motiv pentru care Sf. Ap. Pavel le atrage atenția "să se cerceteze fiecare pe sine și așa să mănânce din pâine și să bea din potir, căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, acela mănâncă și bea sieși osândă" (I Cor. 11, 27-29). Prin aceasta, chiar de la început, împărtășirea "cu vrednicie" și "cercetarea de sine", devine motivul esențial pentru care nu toți credincioșii se pot împărtași la aceeași Sfântă Liturghie. Pe lângă aceasta, înmulțindu-se, cu timpul, numărul zilelor liturgice (afară de duminici, miercurea, vinerea, sâmbăta și sărbători), s-au înmulțit implicit și prilejurile de împărtășire care, potrivit dispozițiilor canonice de atunci, era obligatorie. În asemenea condiții, evident, credincioșii nu mai puteau să realizeze, în intervale atât de scurte, dispozițiile spirituale cerute apropierea de Sfintele și Preacuratele lui Hristos Taine (post, mărturisirea păcatelor, împlinirea canonului s.a.) fără a se face vinovați de Trupul și Sângele Domnului. Aceasta "a produs în chip firesc o rezistență pioasă, prin abținerea de la împărtășirea cu regularitate". Așa încât, la circa o sută de ani de la libertatea acordată creștinismului, majoritatea credincioșilor nu se mai împărtășeau decât în posturile mari, deși în Constantinopol Sfânta Liturghie se săvârșea zilnic. Sf. Ioan Gură de Aur ne informează că unii se împărtășeau de mai multe ori, alții de mai puține ori, cei mai mulți, însă, o singură dată sau de două ori pe an, iar monahii din pustie și la doi ani.

Părintele Alexander Schmemmann este de părere, însă, că sub influența monahismului răsăritean s-a produs, de timpuriu, o "schimbare" asupra modului de înțelegere și trăire a Euharistiei, nu în ce privește locul și însemnătatea sa centrală în viața spirituală, ci în sensul că odată cu introducerea Liturghiei zilnice în mănăstiri, împărtășirea euharistică a fost ruptă de ritmul liturgic comunitar al Bisericii și subordonată ritului vieții ascetice individuale. În acest sens este menționat cazul Avei Marcu din Egipt despre care "se spune că și-a petrecut 30 de ani fără să părăsească vreodată chilia lui și că un preot venea de obicei la el și săvârșea

pentru el Sfânta Jertfă". După Părintele Alexander Schmemmann "aceasta ar fi fost imposibil în pietatea liturgică a Bisericii primare". Importanța nu mai avea acum împărtășirea deasă sau rară, ci împărtășirea frecventă sau nefrecventă, primirea Euharistiei fiind guvernată acum de alt ritm decât cel liturgic și anume de ritmul privat al fiecăruia, de starea spirituală a celui care primește împărtășirea, de hotărârea duhovnicului și disciplina mănăstirii. Această "schimbare" care s-a produs în evlavia liturgică, a dus la separarea Euharistiei (în mintea credincioșilor) de semnificația ei eclezială și eshatologică.

4. Despre semnificațiile și valențele multiple sau diverse ale Sfintei Euharistii

Credem, însă, că, fără să piardă o clipă din vedere semnificațiile multiple ale Sfintei Euharistii, marii Părinți duhovnicești au înțeles bine atât necesitatea săvârșirii zilnice a Sfintei Liturghii ca jertfă de laudă, mulțumire și cerere adusă lui Dumnezeu în Treime, cât și necesitatea pregătirii serioase pentru primirea, cu vrednicie și conștiință curată, a Sfintelor și Preacuratelor Taine. "Nici obișnuința, nici soroacele - zice Sf. Ioan Gură de Aur, autorul Sfintei Liturghii - să te îndemne să te apropii, ci curăția și nevinovăția sufletului... Timpul potrivit de împărtășire să fie pentru voi conștiința curată". Pe lângă unele aprecieri juste, Părintele Schmemmann separă, însă, prea tranșant Euharistia de ansamblul Sfintei Liturghii și de viața duhovnicească, minimalizând celelalte moduri de prezență și lucrare a lui Iisus Hristos în Sfânta Liturghie. În același timp, vorbește foarte puțin de necesitatea unei pregătiri speciale pentru împărtășirea și aproape de loc despre conștientizarea acesteia și necesitatea păstrării cu sfințenie a darului primit și a unei vieți conforme acestuia. De aceea, Biserica Ortodoxă n-a pus și nu pune nimănui nici o interdicție sau opreliște la Sfânta Împărtășanie, afară de conștiința curată și nici nu impune anumite termene obligatorii, chiar dacă a căutat să stabilească o anumită regulă (în cele patru posturi sau măcar odată pe an, la 40 sau 30 de zile pentru cei îmbunătățiți) aceste date nefiind de fapt o programare, ci doar niște praguri sau limite minimale, pentru ca nimeni să nu rămână mult timp departe de Domnul. Împărtășirea deasă este, deci, posibilă, îngăduită și de dorit, dar nu oricum, ci numai după rânduiala canonică și cu vrednicie. "Problema nu este, prin urmare, în legătură cu timpul, ci cu vrednicia", care este verificată de preotul duhovnic în Taina Spovedaniei. Cu conștiința curată credinciosul se poate apropia mai des, fără ea niciodată. Dar dacă împărtășirea mai deasă este posibilă și îngăduia, Biserica Ortodoxă n-a impus, însă, niciodată împărtășirea obligatorie a tuturor participanților la Sfânta Liturghie, indiferent de starea lor sufletească, dimpotrivă, ea a impus o riguroasă disciplină penitențială prealabilă, după gravitatea păcatelor săvârșite.

Având în vedere, însă, că adevărata "metanoia" a sufletului se petrece în Taina Spovedaniei, "tradiția a impus spovedania deasă și împărtășirea mai rară. "Deasa spovedanie - zice Cuviosul Paisie Velicicovski - este temelia vieții duhovnicești". Pentru că îndreptarea pe calea mântuirii începe prin deasa spovedanie, se continuă prin post, și rugăciune cu lacrimi, părăsirea păcatelor, milostenie, împăcarea cu Iisus Hristos și multă smerenie. Numai după toate acestea credinciosul se poate împărtăși mai des. Împărtășirea zilnică, una din formele "desei împărtășiri", n-a găsit, deci, condiții propice de încetățenire în spiritualitatea ortodoxă și nici n-a făcut obiectul vreunei dispoziții oficiale a Bisericii Ortodoxe, nici în sens pozitiv, nici în sens negativ, cu toate că prilejuri și discuții în acest sens, n-au lipsit. Problema a apărut și la unii Sfinți Părinți, dar în mod cu totul deosebit, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea, la monahii atoniți fiind reluată mai nou prin anii '70.

Între protagoniștii împărtășirii dese se numărau călugării de la Schiturile Sfântul Vasile, Sfânta Ana și Kavsokalivia, conduși de către Neofit Kavsokalivitul (1713-1784); Atanasie de la Paros (1721-1813), Macarie a Corintului (1731-1805) și Sfântul Nicodim Aghioritul (1748-1809). Disputele pro și contra au ajuns atât de aprinse în Sfântul Munte Athos, încât pentru liniștirea spiritelor a fost nevoie, de mai multe ori, de intervenția energetică

a Patriarhiei Ecumenice. Astfel, în anul 1772, Patriarhul Ecumenic Teodosie scrie călugărilor din Muntele Athos: "în ceea ce privește apropierea mai deasă ori mai rară de împărtășirea cu Preacuratele Taine, spun că nu s-a hotărât un timp anume, dar este neaparat necesară pregătirea prin pocăință și mărturisire". Apoi - în urma publicării anonime, în anul 1777 la Veneția, a cărții "Despre deasa împărtășire" aceasta fiind scrisă în fapt de către Neofit Kavsohalivitul la Brașov în anul 1772 și tipărită anonim în anul 1777, în traducere neogrecă, iar în anul 1783, apărând iarăși anonim sub titlul: "Carte foarte folositoare de suflet despre deasa împărtășire cu Preacuratele lui Hristos Taine" fiind de fapt o prelucrare a celei dintâi, de către Sfântul Nicodim Aghioritul - spiritele încingându-se și mai mult. Sinodul Patriarhal prin tomosul din anul 1785, fără o cercetare mai atentă a lucrurilor, o dezaprobă și interzice lectura ei. În anul 1785, Patriarhul Ecumenic Gavriil, sesizat de conducerea Athosului, intervine prin un nou "tomos", în care declara că "împărtășirea mai deasă este de folos numai dacă s-ar face cu vrednicie; dar pentru a fi cu vrednicie este necesară neaparat curația inerentă și indispensabilă a inimii noastre. Căci timpul de împărtășire, zice Marele Părinte Sfântul Ioan Hrisostom, nu-l hotărăște sărbătoarea ori praznicul, ci conștiința curată și viața fără vină. Întrucât disputele pe tema aceasta între monahii athoniți mai continuau, dacă în anul 1807 Patriarhul Ecumenic Grigorie, printr-un "tomos" sinodal "nu tranșa definitiv cearta în sensul libertății" de a se împărtăși fie mai des, fie la 40 de zile, dar insistă iarăși că "împărtășirea cu Preacuratele Taine se cuvine să se facă întotdeauna prin cercetarea fiecărui credincios și care nu se poate face de el însuși, ci de părinții duhovnici, împuterniciți de arhieriei cu gramate bisericești". Iar față de cei care continuau să susțină împărtășirea numai la 40 de zile, același patriarh, prin "tomosul" din luna august anul 1819, spune că: "cei evlavioși sunt datori să se apropie și să se împărtășească la fiecare Liturghie, pentru aceasta sunt invitați de preot: "cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați". Însă din cauza alunecării și neputinței omului de a se împărtăși în fiecare zi, Biserica a hotărât ca fiecare să se apropie de Sfânta Împărtășanie atunci când, mărturisindu-se duhovnicului ori este găsit vrednic de dumnezeiasca împărtășanie și primește dezlegare pentru aceasta de la părintele său duhovnic. Pentru dumnezeiasca împărtășanie nu există nici un termen fix de zile, cu alte cuvinte, nici nu trebuie să se spună că este necesar să treacă mai întâi 40 de zile ca să se împărtășească, deoarece acest lucru este neoprit și neîmpiedicat; așa încât celui ce dorește și ia învoire de la duhovnicul său, ca unul ce este găsit fără vină, îi este îngăduit să se împărtășească și săptămânal. Cu privire la aceasta nu există nici o hotărâre și nici un canon apostolic". Se interzice orice discuție și ceartă privitoare la această chestiune, iar cine continuă să polemizeze opunându-se celor hotărâte, va fi supus pedepsei și oprobriului Bisericii. Nu există, așadar, termene fixe, obligatorii pentru împărtășire. Deși se spune că cei evlavioși "sunt datori" să se împărtășească la fiecare Sfântă Liturghie, se recunoaște, însă, neputința omului de a se împărtăși în fiecare zi și se acceptă ca, celui care este curat și are învoire de la duhovnicul său îi este permis să se împărtășească "săptămânal", dar numai după rânduială canonică și cu vrednicie.

Odată cu înviiorarea vieții monahale în Sfântul Munte Athos prin anii '60-'70, mai recent călugării Schitului Sfânta Ana repun din nou în dezbatere problema împărtășirii dese, dar primesc prompt riposta și replica conducerii Marei Lavre, de care aparțineau. Au apelat și la Sfânta Koinotită, organul suprem în Muntele Athos, care în ianuarie anul 1970 hotărăște constituirea unei Comisii speciale, formată din monahii Teoclit de la Mănăstirea Dionisiu și Eftimie de la Mănăstirea Karakalu, care să cerceteze diferendul. Această comisie întocmește un Raport de 14 pagini, în care sunt sancționate toate exagerările și abaterile de la tradiția ortodoxă a celor de la Schitul Sfânta Ana. Pe baza acestui Raport, Sfânta Koinotită trimite o circulară în 3 martie anul 1970 în care sunt respinse învățăturile greșite și prozelitismul monahilor de la Schitul amintit. Dar aceștia nu renunță. În sprijinul ideilor lor, monahul Theodoret de la același schit, editează lucrarea lui Neofit Kavsohalivitul "Despre deasa

Împărtășire", Atena, 1972, 231 pagini, pe baza manuscrisului original, redactat de Neofit la Brașov în anul 1772 și păstrat la Academia Română; totodată publică în același an lucrarea: "Împărtășirea euharistică în Sfântul Munte Athos", Atena, 1972, 278 pagini, ca "o strălucită apologie - zice el - în controversa din Sfântul Munte despre apropierea canonică a credincioșilor de dumnezeiasca împărtășanie, în lumina Sfintelor Canoane și a întregii Sfinte Tradiții" (p. 1). În partea întâi vorbește despre cauzele apariției mișșării athonite pentru deasa împărtășire în sec. al XVIII-lea și încercările mai noi de reinviore a ei, precum și despre conflictul spiritual actual în Sfântul Munte Athos (p. 1;-80). Iar partea a doua (p. 81-259) este consacrată în întregime respingerii punct cu punct al Raportului Comisiei Koinotitei, precum și "Scrisorii deschise" a monahului Teoclit Dionisiatul, adresată celor de la Schitul Sfânta Ana. În afara meritului științific incontestabil al editării pentru prima oară a lucrării lui Neofit Kavsokalivitul "Despre deasa împărtășire" pe baza manuscrisului original, redactat la Brașov, în anul 1772, cealaltă scriere a monahului Theodoret consacrată special "împărtășirii euharistice în Muntele Athos", este mai mult o lucrare polemică, partizană, care nu aduce nimic nou și nu aprofundează tema integral vorbind, în spirit obiectiv, din punct de vedere dogmatic, liturgic și duhovnicesc. În urmă cu nouăsprezece ani a apărut în traducere românească lucrarea cu titlul: "Carte folositoare de suflet despre împărtășirea cu Preacuratele lui Hristos Taine", sub numele lui Neofit Kavsokalivitul și Nicodim Aghioritul - de fapt a acestuia din urmă - în traducerea Părintelui Ieromonah Petroniu Tănase, în Editura „Orthodoxos Kypseli”, Thesalonica, 1992, 119 p., prefațată de P.S. Episcop Serafim Joantă Făgărășanul (Actualul Mitropolit al Germaniei, Luxemburgului, Europei Centrale și de Nord) cu un cuvânt despre "Deasa sau rara împărtășanie?" Ediția aceasta este binevenită și umple un gol de mult timp simțit la noi, dar din păcate cartea nu este o traducere integrală, lipsind de asemenea o prezentare critică a ei din punct de vedere istoric, dogmatic, liturgic și spiritual-mistic.

Așa după cum am mai spus, deși tributară celeia a lui Neofit, lucrarea Sfântului Nicodim Aghioritul din anul 1783, este totuși distinctă de aceasta, fiind mai amplă, mai bogată și sistematică și purtând pecetea operelor lui și ambele au meritul de a fi contribuit la renașterea și înviore a vieții spirituale în Răsăritul Ortodox și de a fi sensibilizat Biserica asupra importanței participării și împărtășirii credincioșilor la Sfânta Liturghie. Cu toate că Sfântul Nicodim Aghioritul militează stăruitor pentru împărtășania cât mai deasă a tuturor credincioșilor prezenți la Sfânta Liturghie, totuși, și după el, aceasta nu se poate face oricum, ci numai după o pregătire serioasă prin post, rugăciune, mărturisirea păcatelor și cu învoirea părintelui duhovnicesc. Pe lângă o serie de dispoziții canonice și mărturii din Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți ai Bisericii, fără o fundamentare mai largă, principalele argumente invocate de Sfântul Nicodim Aghioritul în sprijinul "împărtășirii dese" sunt: a) Porunca expresă a Mântuitorului Iisus Hristos: "Luați mâncăți", "Beți dintru acesta toți", "Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea" (Lc.22,19); b) Scopul final al Sfintei Liturghii este împărtășirea credincioșilor, și c) Dumnezeiasca împărtășanie este hrana duhovnicească de care avem nevoie permanent pentru viața sufletului, așa cum avem nevoie de hrană pentru întreținerea trupului. Greșește, însă, atunci când spune că "zadarnic se săvârșește Liturghia în fiecare zi dacă nu vă împărtășiți", pentru că așa cum am văzut, există mai multe moduri de împărtășire de Iisus Hristos în Sfânta Liturghie, de care ne folosim și ne zidim. S-a spus că, luptând împotriva extremei împărtășiri de două-trei ori pe an, el cade în extrema opusă a împărtășirii în fiecare zi "dacă acesta este cu puțință"; încercând să vindece această părere ori atitudine extremă - zice Sotiriu N. Schionas, editorul cărții - el scoate argumente nu atât în sprijinul împărtășirii zilnice, ci pentru respingerea prejudecății împotriva împărtășirii de două-trei ori pe an și că sfintele canoane nu amenință nicidecum cu afurisirea pe cei ce nu se împărtășesc. Deși lucrarea aceasta a Sfântului Nicodim Aghioritul, ca de altfel și a lui Neofit, nu este cu totul străină de unele influențe catolice, ca și "Cartea folositoare de suflet. Sfătuire către

duhovnic", iar împărtășirea euharistică o prezintă și el aproape ca o entitate de sine, ca un mijloc de sfințire și oarecum izolat de aspectul ei de jertfă și de ansamblul comunitar al Sfintei Liturghii, totuși, el are meritul de a o fi plasat corect în cadrul spiritualității ortodoxe în alte scrieri ale lui. Lucrând concomitent la editarea "Filocaliei" (1782) și a altor scrieri duhovnicești, Sfântul Nicodim Aghioritul și-a dat seama, foarte repede, că unirea sau împărtășirea sacramentală, cu cuget curat, cu Preacuratele lui Hristos Taine, trebuie să fie unită cu împărtășirea duhovnicească (prin ascultarea Cuvântului lui Dumnezeu, împlinirea poruncilor, rugăciunea minții și multă smerenie) singurul mod prin care conștientizăm, actualizăm, trăim și simțim etic-ascetic-mistic, prezența euharistică a lui Iisus Hristos în noi, devenind nu doar obiectiv-sacramental, ci și constient și actual, etic și ascetic, dumnezei prin har și virtute, cu totul lumină, bucurie și dragoste în Duhul Sfânt. Potrivit Sfântului Nicodim Aghioritul, "această sfântă Taină", respectiv Iisus Hristos prezent în Euharistie, "poate lucra în două feluri: ea poate fi primită tainic-sacramental, ori de câte ori poate cineva, dacă nu-i oprit de părintele său duhovnic, cu pregătirea convenită, cu zdrobire de inimă, cu spovedanie, împlinirea canonului și postire după putere, ea poate fi primită duhovnicește și mental, în fiecare ceas și în fiecare minut. De aceea s-o primești deseori în al doilea fel și când poți în primul fel". Aici, Sfântul Nicodim Aghioritul face o precizare extrem de importantă în înțelegerea corectă a "împărtășirii dese" în spiritul autentic al spiritualității filocalice, punând accentul pe experiența sau trăirea duhovnicească permanentă a prezenței euharistice a lui Iisus Hristos și numai "când se poate" pe împărtășirea tainică - sacramentală, îi statornicește explicit imperativul: "De la împărtășirea tainică-sacramentală să treci la împărtășirea duhovnicească". Căci, "deși prin împărtășire nu putem primi pe Domnul decât odată pe zi, totuși duhovnicește și mental Îl putem primi în orice oră și în orice minut, prin săvârșirea tuturor virtuților și poruncilor, îndeosebi a dumnezeieștilor rugăciuni, mai ales a rugăciunii minții. Căci, Domnul se află ascuns în virtuți și în sfintele porunci și cine face o virtute și împlinește o poruncă primește în sufletul său pe Dumnezeu Cel ascuns în ele". Iar această împărtășire sau unire duhovnicească cu Iisus Hristos nu are capăt, fiind o creștere nesfârșită în cunoașterea ori simțirea prezenței harice a lui Iisus Hristos, creștere care nu poate fi oprită decât de lene ori de altă greșală a noastră".

Așadar, cu toate că "toți ne-am botezat întru Hristos în apa și în Duhul Sfânt - zice cuviosul Nichita Stitatu - și toți mâncăm aceeași mâncare duhovnicească și bem aceeași băutură duhovnicească, care sunt Iisus Hristos, totuși, nu întru toți din noi binevoiește Dumnezeu". Pentru că neavând smerenia și virtuțile lui Iisus Hristos "am fost găsiți goi de plinătatea Duhului Sfânt și departe de cunoașterea lui Dumnezeu". Căci din cauza păcatelor și neîmplinirea virtuților, Iisus Hristos rămâne ascuns în adâncul inimii "nesesizat și nesimțit", iar "mie mi se pare că Te am, dar de fapt eu zac în întuneric și rătăcesc în neștiință, stăpânit de o nesimțire totală". Împărtășirea duhovnicească cu Iisus Hristos, prin care Îl simțim prezent și lucrător în noi, că pace, liniște, bucurie și dulceață duhovnicească, se face, așadar, prin ascultarea Cuvântului lui Dumnezeu, prin împlinirea tuturor poruncilor, realizarea virtuților și rugăciune multă.

a) Am văzut că pentru intrarea în comuniune cu Dumnezeu în Sfânta Treime sunt necesare Cuvântul lui Dumnezeu și Taina, că ele sunt complementare și alternative, că nu numai Cuvântul, dar nici Taina singură nu realizează întâlnirea deplină cu Iisus Hristos Cel înviat, ci numai amândouă împreună. "Cine ascultă Cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis are viață veșnică" (Ioan 5, 24). Prin ascultarea și împlinirea cuvântului lui Dumnezeu ne pregătim mereu pentru primirea Tainei și înțelegem tot mai bine conținutul ei inepuizabil, iar prin Taina Euharistiei primim, în mod sacramental-tainic, însăși realitățile dumnezeiești, observate, anunțate și decoperite prin cuvântul lui Dumnezeu. În același timp, Cuvântul lui Dumnezeu către noi, ca și chemare la comuniune, naște cuvântul nostru către El, rugăciunea

de laudă, mulțumire și cerere, care ne unește duhovnicește și mintal cu Iisus Hristos și întreaga Sfântă Treime.

b) Împlinirea poruncilor și tuturor virtuților este calea prin care se păstrează, actualizează, activează și rodește viața nouă în Iisus Hristos, dobândită prin Sfintele Taine. Prin ele Hristosul sacramental ia chipul virtuților Sale în noi, făcându-se simțit în noi ca o prezență personală, vie și activă, ca pace, bucurie și dragoste dumnezeiască. "Cel ce păzește poruncile Mele rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu în el; și din aceasta cunoaștem că rămâne în noi" (I Ioan 3, 24). După Sfinții Marcu Ascetul și Maxim Mărturisitorul, "Domnul se află ascuns în poruncile Sale și cei Ce-L caută pe El, îl găsesc pe măsura împlinirii lor". "Ființa tuturor virtuților - zice Sfântul Maxim Mărturisitorul - este însuși Domnul nostru Iisus Hristos, fiindcă "El ni s-a făcut nouă de la Dumnezeu, înțelepciune, dreptate, sfințire și mântuire" (I Cor. 1, 30)... Și dacă-i așa, orice om care se împărtășește de virtute printr-o deprindere neclintită, se împărtășește neîndoielnic de Dumnezeu, ființa virtuților și devine Dumnezeu, ca unul care a adăugat, prin libera alegere, la binele natural al Chipului. Asemănarea prin virtuți". De fapt, prin împlinirea poruncilor și tuturor virtuților sunt activate și se pun în lucrare darurile primite în Sfintele Taine și Iisus Hristos se face văzut în noi. De unde și imperativul: "dă lucrarea pentru care ai primit puterea și te pregătește să primești arătarea Celui care locuiește în tine". Fără împlinirea tuturor poruncilor și virtuților, pentru care am primit puterea, nu numai că darurile primite zac ascunse în noi, ca o simplă posibilitate neactivată, nesimțită și nesesizată, Iisus Hristos pierzându-și orice transparență pentru noi, dar pe măsura neîmplinirii poruncilor, păcatul și patimile pun iarăși stăpânire pe noi, întunecând și mai mult chipul lui Iisus Hristos în noi. Admirabil și concis exprimă această relație inseparabilă dintre Sfânta Liturghie și asceză Sfântul Maxim Mărturisitorul în finalul "Mistagoghiei" sale: "Să nu lipsim, deci, de la Sfânta Biserică a lui Dumnezeu care conține atâtea mistere ale mântuirii noastre în sfânta rânduială a dumnezeieștilor simboale săvârșite în ea, prin care face pe fiecare să se comporte frumos după analogia vieții lui Iisus Hristos (...). Ci cu toată puterea și sârguință să ne înfățișăm pe noi a fi vrednici de darurile dumnezeiești făcându-ne bineplăcuți lui Dumnezeu prin fapte bune" (se citează apoi în extenso, textele neotestamentare I Tes. 4, 5; Col. 3, 5-9; Efes 4, 22; Col. 3, 12-15; 1, 9-12). La asceză trebuie adăugate însă și faptele milosteniei față de cei săraci și lipsiți, cu care se identifică, din punct de vedere mistic Dumnezeu. Ieșind de la Sfânta Liturghie, credinciosul se cuvine să îmițe, în acest fel, integral, atât viața de rugăciune și asceză a lui Iisus Hristos, cât și coborârea și facerea Sa de bine față de oameni "imitând iubirea Sa de oameni".

c) Dacă prin împlinirea virtuților punem în lucrare și activăm darurile primite în Sfintele Taine, prin rugăciunea orală, a minții și a inimii - ca răspuns la chemarea lui Dumnezeu la comuniune și la ospățul în împărăția Sa și prin care îl chemăm, îl laudăm și îi mulțumim neîncetat pentru toate - se realizează unirea conștientă cu Iisus Hristos prezent, din punct de vedere, tainic-sacramental în inima noastră. Toate faptele bune și virtuțile curățesc inima de patimi și pregătesc pe credincioși pentru arătarea lui Iisus Hristos și prin ele avem o oarecare simțire a prezenței și împărtășire de Iisus Hristos, care se află ascuns în poruncile Sale. Cu toate că în viața duhovnicească rugăciunea vorbită și rugăciunea minții sunt complementare și alternative, trecaându-se mereu de la una la alta, totuși abia prin rugăciunea lui Iisus, numită și rugăciunea minții și a inimii, mintea căutând cu înfrigurare pe Domnul și rostind neîncetat: "Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul", coboară în inimă, unde îl "redescoperă" și "regăsește" pe Iisus Hristos euharistic-sacramental. "Adevărata rugăciune înseamnă redescoperirea și arătarea harului primit la Botez. A te ruga înseamnă a trece din starea în care harul este prezent în inimă tainic și neconștientizat, la nivelul deplinei percepții interioare și al cunoașterii conștiente, unde experimentăm și simțim lucrarea Duhului direct și imediat".

Prin pomenirea deasă a Numelui lui Iisus ne străduim să adunăm, deci, mintea în inimă, unde se află Iisus Hristos și "împărăția cerurilor care este înlăuntrul nostru" (Lc. 17, 21). Prin "rugăciunea neîncetată" mintea curată simte și experimentează prezența lui Iisus Hristos Cel Înviat în inimă și se realizează - după Sfântul Grigorie Palama - taina unirii noastre cu Dumnezeu, pentru că fructul imediat al rugăciunii este dragostea, care ne unește cu Dumnezeu. Desigur, unirea desăvârșită cu Dumnezeu nu este propriu-zis rugăciunea și nici chiar dragostea ce se naște din rugăciunea curată, ci dragostea extaz, ca dar de sus, ca energie dumnezeiască necreată și îndumnezeitoare prin care participăm real la viața de comuniune a Sfintei Treimi. "Dragostea este de la Dumnezeu" (I Ioan 4, 7). Ea vine după multă nevoie și rugăciune și ni se dăruiește din când în când, ca din ea să câștige forțe noi cea de a doua și așa să continue creșterea noastră, în dragoste și cunoaștere. Deși pomenirea ori invocarea Numelui lui Iisus înseamnă a-L face prezent, a-I da viață pomenindu-L, întrucât "Numele lui Dumnezeu conține energia divină care oferă prezența lui Dumnezeu, încât se poate spune că din punct de vedere practic, energetic, Numele lui Dumnezeu este Dumnezeu mai exact, puterea lui Dumnezeu, care este prezența în el", totuși nu rugăciunea lui Iisus este cea care-L sălășluiește pe Iisus Hristos în noi, pentru că El este sălășluit deja, obiectiv-sacramental, în noi de la Botez și ultima împărtășanie. Prin rugăciunea minții îl căutăm doar și-L redescoperim în inimă pe Iisus Hristos sacramental și sporim neîncetat în simțirea prezenței Lui dumnezeiești. "Nici o clipă Sfinții Părinți n-au avut în vedere chemarea numelui lui Iisus ca substitut al Sfințelor Taine", dar în același timp nici n-au insistat numai pe împărtășirea euharistică sacramentală, detașând-o de împărtășirea duhovnicească. Dimpotrivă, în spiritualitatea ortodoxă filocalică athonită, fără să se exclude viața liturgică, ca una ce își are bazele în ea și se întreține prin ea, accentul se pune, însă, pe nevoițele ascetice și rugăciunea minții, singurele prin care se pune în lucrare, se conștientizează, trăiește și simte duhovnicește, prezența euharistic-sacramentală a lui Iisus Hristos, unindu-se mistic cu El prin iubirea dumnezeiască necreată. Totodată, Biserica Ortodoxă învață că, pe lângă împărtășirea tainic-sacramentală și duhovnicească cu Iisus Hristos, există o împărtășire eshatologică de Iisus Hristos în viața viitoare, pe care o anticipează împărtășirea, în timpul de acum cu același Iisus Hristos Care s-a întrupat, răstignit, înviat și Care iarăși va veni; împărtășirea de Iisus Hristos și împărăția Sa în Euharistie este doar o "arvună" a bunătăților viitoare și anticipare a împărăției veacului viitor, pe care o avem "deja" și "încă nu" deplin aici. De aceea ne rugăm permanent "vină împărăția Ta" pentru a ne învrednici să ne împărtășim mai adevărat cu Tine în ziua cea neînserată a împărăției Tale". "În această împărtășire eternă se încheie economia mântuirii ca unire veșnică a oamenilor cu Dumnezeu în Iisus Hristos. Euharistia în viața de veci este ca o încoronare a Iconomiei dumnezeiești, unirea desăvârșită între creație și Hristos, în care "Dumnezeu va fi cu totul în toate" (I Cor. 15, 28)".

5. Concluzii

Criza liturgică și euharistică de care se vorbește tot mai des în ultimul timp, este într-adevar profundă și reală. Fiindcă, deși se săvârșeste neîncetat de două mii de ani aceeași Sfântă Liturghie, ea nu mai este înțeleasă și trăită ca în epoca patristică. În Sfânta Liturghie are loc taina întâlnirii și comuniunii noastre cu Iisus Hristos și întreolaltă. Iisus Hristos însă este prezent, ni se descoperă și comunică în ea în moduri diferite, care toate sunt inseparabile și complementare, dar prin toate ne folosim, ne zidim și ne împărtășim de Iisus Hristos, bineînțeles punctul culminant al Sfintei Liturghii constituindu-l împărtășirea euharistică. Dar această împărtășire a fost înțeleasă și practică diferit, în decursul timpului, adesea fiind luată ca o entitate de sine, ca simplu mijloc și detașată de ansamblul Sfintei Liturghii, de Biserică chiar, de Împărăția lui Dumnezeu și de spiritualitatea ortodoxă. Cât timp Sfânta Liturghie se săvârșea duminică, în "ziua Domnului", s-a putut ține în echilibru cele două porunci ale

Mântuitorului, ce privesc cele două aspecte ale Sfintei Euharistii, ca Taină și ca jertfă de laudă, mulțumire și cerere: "Luați mâncați", "Beți dintru acesta toți", "Aceasta să faceți spre pomenirea Mea" (Lc. 22, 19); "Ori de câte ori veți mânca această pâine și veți bea acest pahar, moartea Domnului vestiți până când voi veni" (I Cor. 11, 26); "Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea Sângele Meu, rămâne întru Mine și Eu întru el" (Ioan 6, 56). Înmulțindu-se însă numărul "zilelor liturgice și dată fiind importanța excepțională a momentului întâlnirii și împărtășirii cu Însuși Trupul și Sângele lui Iisus Hristos, care cere o pregătire spirituală pe măsură, credincioșii n-au mai putut să se împărtașească toți la fiecare Sfântă Liturghie. Ritmul împărtășirii fiind determinat de "curățirea inimii" și "vrednicia" fiecăruia și de permisiunea duhovnicului, singurul în măsură să verifice aceasta. Unicul lucru pe care l-a cerut întotdeauna Biserica a fost împărtășirea "cu cugetul și cu inima curată", fără să impună anumite termene obligatorii, ci doar niște praguri minimale, limită. În același timp, toți cei ce nu se împărtășesc la sfârșit, se folosesc și din participarea la Sfânta Liturghie, de prezența și lucrarea lui Iisus Hristos în lăcașul bisericesc, în Sfintele icoane, în Cuvântul Său, în rugăciunile preotului, în cântările credincioșilor, în miridele pentru vii și pentru morți și de însăși iradierea prezenței lui Iisus Hristos după prefacere, care sunt tot atâtea întâlniri și împărtășiri de Iisus Hristos și sporiri în comuniunea cu El și întreolaltă. De asemenea, împărtășirea euharistic-sacramentală este și o premieră, o încununare a unor eforturi și nevoi ascetice prealabile precum și punctul de plecare al împărtășirii duhovnicești cu Iisus Hristos, prin ascultarea și împlinirea Cuvântului Său și a tuturor poruncilor Lui, precum și prin rugăciune multă, prin care se pune în lucrare darurile primite și conștientizăm prezența lui Iisus Hristos în noi, unindu-ne cu El moral și mistic, nu doar sacramental.

Pentru ca Sfânta Liturghie să-și poată atinge cu adevărat scopul ei, totodată și pentru depășirea crizei liturgice actuale, este nevoie deci de: a) de revenirea la practica veche a rostirii rugăciunilor preotului cu glas tare; b) înțelegerea corectă de către preoți și credincioși a "misterului liturgic" în toate aspectele și laturile lui, prin studii, predici și cateheze; c) promovarea participării active a tuturor credincioșilor la Sfintele Liturghii, prin aducerea darurilor, la cântările liturgice și în final la împărtașirea euharistică cu cugetul curat; d) adăugarea la aceasta a împărtășirii duhovnicești de Iisus Hristos în virtuți și rugăciune prin care conștientizăm și simțim prezența lui Iisus Hristos în noi, sporind neîncetat în comuniune cu El și întreolaltă în Împaratia Sa cea Sfântă și Veșnică.

6. Încheiere

Așadar, acum, în încheiere vom susține cu toată tăria și convingerea că Sfânta Euharistie nu este numai mijlocul unirii noastre cu Iisus Hristos, ci și scopul, țelul și dovada deplinei uniri cu El. La această deplină unire cu Iisus Hristos nu putem ajunge însă fără să fim una în mărturisirea credinței celei adevărate. Aceasta se vede destul de clar în săvârșirea Sfintei Liturghii, în care înainte de a ne împărtași cu Trupul și Sângele Domnului Iisus Hristos, ne rugăm pentru ajungerea la unitatea de credință, zicând: "Să ne iubim unii pe alții ca într-un gând să mărturisim. - Pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită", după care urmează Simbolul Credinței. Nu putem lua parte la această comuniune euharistică dacă nu am ajuns mai întâi la unitatea de credință. Șirul de cereri înainte de împărtășire se încheie cu cererea pentru realizarea unității de credință: "Unirea credinței și împărtășirea Sfântului Duh, cerând...".

Comuniunea euharistică implică deci, unitatea sau comuniunea credinței întregi, convingerea că în Sfânta Euharistie ne împărtășim cu însuși Trupul și Sângele lui Iisus Hristos, Dumnezeu-Omul și credința despre Biserică, ca unitate ontologică profundă a creștinilor cu Iisus Hristos și întreolaltă în Iisus Hristos, datorită Sfântului Duh. Fără unitatea credinței realizată mai întâi, nu poate avea loc comuniunea euharistică. Tendința manifestată

în ultima vreme de unele cercuri ecumeniste, ce recomandă comuniunea chiar și în lipsa unei unități de credință nu poate fi acceptată. Euharistia nu creează unitatea fără voia persoanelor, ci realizează aceasta, folosindu-se și de acordul liber al credincioșilor, manifestat în mărturisirea aceleiași credințe. Unitatea în credință pregătește pe credincios pentru comunitatea euharistică, iar aceasta întărește și susține unitatea în credință între una și cealaltă, este o legătură și un acord perfect căci, după mărturia Sfântului Irineu "învățătura noastră este în acord cu Euharistia iar Euharistia la rândul ei întărește învățătura". Intercomuniunea ce se urmărește și se practică astăzi între diverse Biserici și comunități ecleziiale, altele decât Biserica Ortodoxă, este o comuniune euharistică lipsită de fundamentul credinței, o "comuniune mai mult formală, sentimentală, intercreștină" și într-un cuvânt, o "necomuniune". Graba de a ajunge la unitatea euharistică, oricând și oriunde nu face decât să minimalizeze valoarea Sfintei Euharistii. În schimb, Biserica Ortodoxă este numai pentru comuniunea euharistică reală obiectivă, care este precedată, fundamentată și statornicită pe comuniunea plenară în credință, exprimată prin comuniunea deplină și desăvârșită a iubirii. De aici exigența și responsabilitatea Bisericii în istorie față de ereziile care sau rupt de misterul divin al Bisericii. Dogmele sale sunt în primul rând afirmații ce privește mântuirea omului, obiceiul lor este să elibereze chipul original al lui Iisus Hristos, adevărul, de distorsiunile unor erezii, pentru a ajuta comunitatea Bisericii să păstreze învățătura corectă despre Domnul Hristos și prin urmare viața ca prezență a lui Mântuitorului Iisus Hristos în Biserică.

Drd. Stelian Gomboș.